

Adam Bohorič in *Slavi*

Jakob Müller

Jakhlova 14 A, Grosuplje, jmuellergrs@gmail.com

Pomenska analiza imena *Slavi* v Bohoričevi slovnici *Arcticæ horulæ* (1584) kaže, da teza o slovanski samoidentiteti Slovencev ne temelji na referenčni osnovi, ampak na interpretaciji izrazne enakosti tripomenskega imena in njegove delne premene v 19. stoletju.

Aus der Bedeutungsanalyse des Namens *Slavi* in der Grammatik *Arcticæ horulæ* (1584) von Adam Bohorič geht hervor, dass die These von der slawischen Selbstidentifikation der Slowenen nicht auf einer referenziellen Grundlage beruht, sondern dass sie in der Interpretation der semantischen Gleichheit eines sonst dreideutigen Ausdrucks und ihrer teilweisen Bedeutungsänderung im 19. Jahrhundert begründet ist.

Ključne besede: Slavi, Slovenci, Slovani, 16. stoletje

Schlüsselwörter: Slavi, Slowenen, Slawen, 16. Jahrhundert

Tema

Arcticæ horulæ succisivæ de latinocarniolana literatura [...] (1584) je veliko jezikoslovno besedilo slovenskih protestantov 16. stoletja. Knjiga predstavlja visoko, zrelo dobo začetka slovenske jezikoslovne misli. Začetno obdobje se konča s Trubarjevim drugim pismom kralju Maksimilijanu leta 1560, zaključno pa je razvidno iz Megiserja 1603. Naša obravnava se osredotoča na ime *Slavi* (z besedno družino). S tem imenom je povezan najgloblji temelj slovenske narodne zavesti in najtrajnejši steber slovenske narodne identitete. Pomenski oziroma referenčni obseg imena je bil kontroverzen že v 16. stoletju in tak je ostal do naših dni. Ob imenu *Slavi* bo analizirano tudi ime *Carniolani* (z besedno družino), saj se referenca imena *lingua Carniolana* prekriva z *lingua Slavica*. Ker imajo *Slavi* slovensko zgodovinsko ustreznico *Slovenci* in nemško ustreznico *Windische* – to je razvidno iz slovenskih in nemških knjig ter pisem iz 16. stoletja kot tudi iz njihovih prevodov – bomo pri pregledu kritičnih zapisov in imenskih interpretacij upoštevali tudi prevode Bohoričeve slovnice.

Pogled nazaj

V Hipolitu (1715), drugi, prirejeni izdaji Bohoriča, so vsa imena ohranjena: *Slavi*, *lingua Slavica*, *grammatica Slavonica*; *Carniolani*, *lingua Carniolica*. V

Anonimu 1758, predelani in v nemščino prevedeni izdaji Hipolita, so uporabljena imena: *Windische, windische Sprache; Crainer, crainerische Sprache*. Marn (1883) je v prevodu Bohoričevega »predgovorčka« za prvi imenski par uporabil na nekaterih mestih *Slovenci, slovenski jezik*, na nekaterih *Slaveni, slavenski jezik / slavenščina* in enkrat *slovanski*, kar pa je lapsus. V kratkem spremnem komentarju uporablja za slednje sicer ime Slovani. Drugi prevod Predgovora je izšel trikrat: Sovrè (1934, 1966, 1987 – zadnjega je posodobil K. Gantar). *Slavi* so prevedeni s *Slovenci* ali *Slovani* in enako *slovenski jezik* ali *slovanski jezik*.¹ Tudi Rupel (1934, 1966) in Rajhman (1986, 1997) v svojih prevodih uporabljata *Slovenci* ali *Slovani*, odvisno od sobesedila. Toporišič (1987) imenuje jezik, ki je predmet Bohoričeve slovnice, *slovanski jezik* ali *slovanščina*,² njegove govorce pa kratko malo *Slovane*, kar je težko razumljivo, saj na koncu spremne študije *Zimske urice* imenuje »prvo slovensko veliko eksplicitno jezikoslovno delo«.

Kako so različni raziskovalci: jezikoslovci, (literarni) zgodovinarji in etnologi razumeli pomen oziroma pomene obeh imenskih dvojic (in njihovih slovenskih ter nemških ustreznice), prikazuje Müller (2003). Ta sam v začetnem, analitičnem delu ugotavlja med sedmimi različnimi pomeni imena *Slovenci* tudi nedvomni pomen 'Slovenci', v zaključni reviziji, temelječi na modelu sodobnega pojmovanja Romov oziroma posploševalne rabe imena Slovencev, pa razglasi slovansko samoidentiteto Slovencev 16. stoletja.

Pregled je treba dopolniti z najnovejšimi kritičnimi razmišljanji.

Štih (2006) povzema več svojih od leta 1996 že objavljenih besedil in ob kritiki narodnih mitov ter stereotipov poudari, da so se v delih slovenskih protestantov 16. stoletja že izoblikovali začetki artikulirane zavesti o posebni jezikovni, nadnarečni skupnosti Slovencev. Ker skupnost ni imela lastnega imena, ampak si ga je delila s Slovani, skupnost ni bila etnična, sploh pa ne narodna, kar se kaže tudi v tem, da je bil odnos slovenskih protestantov odprt do drugih, še zlasti Nemcev.

¹ Marnov in Sovretov imenski ekvivalent se nekajkrat ne ujemata: Bohorič: *Electorum filios Slavonicæ linguæ cognitione* (**2a (19)); Marn: *Voliteljev sinovi ... znanja Slovenskega jezika* (65). (Nedvomno lapsus: prim. str. 67.) Sovrè: *naj se ... sinovi volilnih knezov med drugimi poglavitnimi jeziki uče tudi slovanskega* (1934, 231). Bohorič: *ad promovendam Slavicam lingvam* (**2b (20)); Marn: *k povzdigi Slovenskega jezika* (66); Sovrè: *k pospešku slovanskega jezika* (1934, 232). Bohorič: *in æditis iam Biblijs Slavicis* (**3b (22)); Marn: *v Slavenskem vže na svetlobo danem sv. Pismu* (67); Sovrè: *v slovenskem, že na svetlo danem svetem pismu* (1934, 233). Bohorič: *Elementis Slavicis* (**3b(22)); Marn: *abecede Slavenske* (67); Sovrè: *slovenskih slovničnih prvin* (1934, 234).

² Prevedek *cum flavis* (str. S 9) = *s slovenščino* (str. 209) je lapsus.

Glavna teza Makaroviča (2008) je, da so imena *Slovinci*, *Windische*, *Slavi* v 16. in še vse do srede 19. stoletja pomenila ‘Slovani’, in to ne glede na različnost njihovega referenčnega obsega. Zato pravi, da se je motil Kidrič, češ da se Trubar in drugi niso dokopali do diferencirajočih terminov, saj v resnici za take termine niso imeli pojmov. Hudo napako vnašanja modernih pojmov v zgodovino pa da je storil tudi Sovrè, saj je v prevodu Bohoričevega predgovora isti latinski termin prevajal s *Slovinci*, *slovenski jezik*, kjer se besedilo navezuje na ozemlje, na katerem danes živijo Slovenci, drugje pa s *Slovani*, *slovanski jezik*. *Slovinci* v 16. stoletju je ime za etnično različne skupine ljudi, ki govorijo sorodne južnoslovanske jezike, oziroma še točneje: ime za protestantsko skupnost v notranjeavstrijskih in sosednjih deželah, ki more razumeti kranjski knjižni jezik (Makarovič 2008: 49, 56–57, 60, 207).

Po Jesenšku (2008–2009 in 2011) do srede 19. stoletja skupni slovenski knjižni jezik ni obstajal: v 16. in nekaj naslednjih stoletjih je bil kranjski, na začetku 18. stoletja je nastal še prekmurski, na začetku 19. pa vzhodnoštajerski knjižni jezik. Trubarjev knjižni jezik ni skupni slovenski, čeprav je Trubar tako mislil in želel, ampak osrednjeslovenski, torej »lokalni« knjižni jezik, zato ni bil sprejemljiv za vse Slovence. In tak je tudi še jezik Prešerna. V članku o Bohoričevem šolskem redu (2020), v katerem je pomožni učni jezik enkrat samkrat imenovan *sermo vulgaris*, ga Jesenšek 12-krat imenuje *kranjščina*, enkrat pa *slovenščina*.

Po Müllerju (2008–2009) so Slovenci v 16. stoletju razlikovali sebe in svoj jezik od drugih *Slovencev* v najširšem obsegu in od drugih *slovenskih* jezikov. Sintagma *slovenski jezik* se je uporabljala za slovanski jezik ali za kako njegovo podenoto, nakar navaja 21 razlikovalnih enot z itd. na koncu.

Štih (2011) navaja in komentira bogato zgodovinsko gradivo za imenske ustreznice *Slavi* / *Windische* / *Sloveni* od Pavla Diakona (u. 799) do Herbersteina (u. 1566) ter ugotavlja: (1) Slovenski prevajalci in raziskovalci starejšega srednjeveškega obdobja so isto ime neupravičeno prevajali s Slovenci, kadar je bilo povezano z ozemljem blizu današnji Sloveniji, sicer pa s Slovani. (2) T. i. slovenski jezik, do 19. stoletja pojmovan kot ‘slovanski’ jezik, je dolgo ostal en in isti jezik oziroma se je zaradi pragmatične razumljivosti pojmoval kot en in isti jezik. (3) Od 13. stoletja so razlike med slovanskimi jeziki obstajale, vendar so jih razumevali kot narečne pojave istega, slovanskega jezika. (4) Razumevanje slovanskega jezika kot narečja slovanskega jezika se kaže tudi v delih slovanskih protestantov, čeprav so se ob tem tudi zavedali, da je njihov slovenski jezik, čeprav brez posebnega imena, poseben slovanski jezik.

Müller (2012) ugotavlja za ime *Slovinci* oziroma *slovenski jezik* in njihove eksonime pet skupnostnih referenc: ‘Slovani’, ‘Slovinci’, ‘Slovinci dežele Štajerske in Koroške’, ‘Bezjaki’ in ‘Slovaki’, za ilirski jezik pa tudi pomen ‘hrvaški’.

Kosi (2013) obravnava moderni slovenski narod, ki je nastal sredi 19. stoletja. Vse, kar je bilo pred tem in se imenuje Slovenci, slovenski jezik, slovenstvo, je z modernim isto samo na ravni označevalca. Pojmovanje jezika nekega prebivalstva kot objektivnega atributa njegove etničnosti je neutemeljeno. Etničnosti namreč ni mogoče dokazovati s specifičnimi jezikovnimi posebnostmi, ker so te arbitrarno izbrane s stališča sodobnosti ter retrogradno ugotovljene. Sploh pa kontinuiteta jezika izpričuje le kontinuiteto jezika in ničesar drugega. Obstajanje posebne skupnosti Slovencev v 16. stoletju kot pripadnikov modernega slovenskega naroda v delih Primoža Trubarja ni izpričano. Trubar z oblikovanjem slovenskega knjižnega jezika ni postavil osnove za kasnejšo politično oblikovanje Slovencev, saj so bili njegovo razumevanje, ozadje, vzgibi in ideje v zvezi z jezikom popolnoma drugačni kot moderni.

Kosijevi dokazi za navedene trditve: Trubar sebe ni nikoli imenoval Slovenca, pogosto pa Kranjca. Slovenci so po Trubarju ljudje različnih narečij in govorov, ki naj bi razumeli in znali brati njegov knjižni jezik, med temi so tudi Bezjaki in Hrvati. Ozemlje slovenskega narečnega (govornega) kontinuuma v 16. stoletju čez Sotlo (in Kolpo) še ni bilo zamejeno. Koncept slovenskega jezika v 16. stoletju je bil teološki: jezik je orodje za spoznanje Božje besede, in ni imel nikakršnih nacionalnoemancipacijskih intenc. Slovenski knjižni jezik še dolgo v 18. stoletje ni bil ne enoten ne standardiziran (Kosi: 19–20, 41–47).

Kosi in Stergar (2016): Narod in tudi etnična skupnost sta moderna pojava (po francoski revoluciji 1789). Njuno obstajanje temelji na samozavedanju članov, česar pa zgodovinski viri za Slovence pa tudi za Grke in Jude ter druge moderne narode ne potrjujejo. Zato katerikoli objektivni pojav kot dokaz za obstajanje teh skupnosti ni mogoč. Za formiranje (samo)zavedanja članov take skupnosti so potrebne šole, mediji, organizacije.

Rajšp (2020) ponavlja za Toporiščem, da pojma Slovenci v *Arcticæ horulæ* ne najdemo in da *slovenski jezik* pomeni *naš slovenski jezik*. Da so leta 1987 v uvodu *Slavi* prevedeni kot *Slovani* ali kot *Slovenci*, v osrednjem delu slovnice pa samo kot *Slovani*, ne omenja.

Poračun

Po Škrabcu, Toporišču, Makaroviču in Rajšpu *Slovenci, slovenski* v 16. stoletju pomeni samo 'Slovani', 'slovanski'. Škrabec leta 1886 trdi: »tudi pri nas imata besedi *S l o v e n e c*, *s l o v e n s k i* splošni pomen; to nam pričajo [...] tudi Trubar, Krelj in Dalmatin [...] ker imenovani naši pervaki nikjer niso rabili besed »slovenski« ali »windisch« v pomenu, ki bi izključeval Hrvate, Serbe, Ruse itd.« (Škrabec 1994: 278–9) Kot da bi bila neizpodbitna, te

trditve nikjer in nikoli ne dokazuje. Kako le bi jo ubranil npr. v naslednjem zapisu:

Leta Predguuor bode mnogeterimu dobrimu Slouenzu inu Crouatu luba inu nuzhna (Trubar 1557: 00 (33))

Tudi na Bohoričevi teoriji, da je kranjski jezik narečje slovanskega in da razlike med narečji niso pomembne, saj vsa pripadajo istemu, slovanskemu jeziku, je ni mogoče braniti. Ta teorija namreč razlike na višjem poimenovalnem nivoju res ne priznava, na primarnem pa jo seveda mora. Morda je oporišče samo-slovanskega razlaganja ideja, da so *Slavi* lahko samo 'Slovani', zato tudi ime *Slovenci* ne more pomeniti drugega kot 'Slovani'. Toda ali v latinščini *Slavi* pomeni samo 'Slovani', nikakor ne 'Slovenci'? Bohorič namreč sam piše tudi o posebej imenovanih *Slavih*, »in specie dicti Slavi«, s čimer misli Bezjake, tj. hrvaške Slovence.

Toporišič prevajanje imena *Slavi* v besedilu slovnice samo s *Slovani* utemeljuje s sicer izpuščenim geografskim določilom 'na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem' in zaključi: »V bistvu gre za pojem 'naš slovanski jezik', in sicer zlasti na Kranjskem.« (Toporišič 1987: 287, 288) Take razširitve seveda niso imena, vsaj v jezikoslovnem smislu ne, dejansko pa so pomenska razčlenitev sicer zanikovanega pomena 'Slovenci'.

Makarovič se ob slovanski interpretaciji Slovencev sklicuje na Lexerja, po katerem *windisch* pomeni 'slovansko'. Utemeljitev je slaba, saj sicer odlični Lexerjev slovar s 37 nespremenjenimi izdajami obdobja po 14. stoletju sploh ne zajema. Sicer pa Makarovič navaja štiri referenčne obsege imena *Slavi*: 'Slovani Evrope', 'ilirski Slovani', 'Slovani Notranje Avstrije in bližnjih dežel' in 'kajkavski Slovani'. Prva enota ni vprašljiva, druga in tretja zajemata več zamišljenih skupin raznih Slovanov, vendar koncept razširjene tretje skupine ni utemeljen. Trubar, na katerega se v zvezi s tem Makarovič sklicuje, ni Hrvatov nikoli štel med konstitutivne niti med uporabniške skupnosti svojega knjižnega jezika. Tudi *Philopatridus Illyricus* ni Trubarjevo programsko, ampak kriptonimno ime. Umestitev v Ilirijo je dovolj nedoločna, zato pa odlično prikrivalna. Med naštevanjem različnih variant *slovenskega* jezika je Trubar 1555: A2b prav na koncu res navedel tudi Hrvate, vendar je njegov seznam revijalen, ne programski. Predvsem pa je že v predhodnih pogovorih ne le odločno zavrnil Vergerijevo idejo o skupnem jeziku z njimi oziroma Dalmatinci, ampak tudi zahteval posebna prevajalca za hrvaški jezik. *Slovenci*, vulgo Bezjaki, so morali biti v Trubarjevem jezikovnem konceptu, vendar le do začetka leta 1560. V pismu württemberskemu vojvodu Krištofu marca tega leta (Rajhman 1986: 55) Trubar namreč poroča, da je v pismu kralju Maksimilijanu odločno zavrnil, da

bi Bezjaki lahko sodili o njegovem jeziku. Seveda pa so Bezjaki, katerih jezik je v veliki meri ustrezal kriteriju razumevanja slovenskega knjižnega jezika, ostali na seznamu potencialnih bralcev (Dalmatin 1584).’

Slovenci 16. stoletja so imeli dva pojma: ‘Slovani’ in ‘Slovinci’, za oba pa en sam izraz: *Slovinci*. Zato ima Kidrič prav, ko obžaluje izrazno neizdiferenciranost njihovega jezika. Zagovarjati pa je mogoče tudi prevajalca Sovreta. *Slavi*, *Slavica lingua* se lahko prevaja po črki z eno samo, zgodovinsko ustreznico *Slovinci*, *slovenski jezik*, bralec pa mora ugotoviti vsakokratni pomen. Da bi bilo branje »udobnejše«, bi mu prevajalec lahko pomagal z modernim ekvivalentom v opombi. To bi bil znanstvenokritični prevod. Druga možnost je prevod po smislu, tj. v skladu z vsakokratnim pomenom imena, torej odvisno od konteksta. Smiselno razumevanje je lažje, izrazno sovpadanje, na katerem temelji domoljubno slavljenje domačega narečja s starostjo in razširjenostjo hierarhično višjega jezika, kateremu pripada, pa je ob takem prevodu izgubljeno. Tretja možnost je prevajanje imena *Slavi* samo s *Slovani*, kar je v skladu z zgodovinskim mononimom, vendar v 16. stoletju anahronizem, v sodobni slovenščini pa razumemo Slované samo kot hipernim, zato je ta izbira dvakrat slaba.

Jesenšek se ob trditvi, da slovenski knjižni jezik v predmodernem obdobju ni obstajal, sklicuje na celotno knjižno produkcijo naših protestantov v 16. stoletju. Ker njihov jezik tako rekoč z vsako besedo kaže, da je kranjski, ne pa vseslovenski, mu tega ni treba posebej dokazovati. Začuda se razlagalci novega pojmovanja naroda nanj nikjer ne sklicujejo. Priznam: tudi sam ga dolgo nisem upošteval. Jesenškov problem je omejitev zgolj na jezikovno gradivo. Zavest slovenstva ne temelji samo na jeziku samem, ampak tudi na umevanju jezika in zgodovine. Trubarjev združevalni jezikovni koncept, temelječ na pragmatičnem načelu razumljivosti in politično podprt z odločitvijo treh deželnih stanov, da dajo denar za tisk skupne, ne kranjske, ampak slovenske Biblije, razglša za brezpomembnega. Enači ga s poznejšima konceptoma prekmurskega oziroma vzhodnoštajrskega knjižnega jezika, ki sta oba izključevala ostale Slovence. Slovenski jezik v 16. stol. resda ni imel širše, plebiscitarne potrditve, dokumentirano je obstajal v glavah nekaj deset, kvečjemu kakšnih sto ljudi, vendar je bil njegov koncept odprt, notranje prožen in zgodovinsko uspešen.

Štih zaradi sovpadanja hipernima in osnovnega imena priznava ‘Slovencem’ status jezikovne, ne pa tudi etnične skupnosti. Toda če status etničnosti priznavamo Čehom, Srbom, Hrvatom itd., ga moramo vsem, ki v 16. stoletju sami sebe pojmujejo kot posebno »mi« skupnost s posebnim »našim« jezikom. Ime *Slavi* / *Slovinci* ima res več referenc, vendar je v določenem miselnem oziroma besedilnem okolju vedno veljavna samo ena.

Kosijeva temeljna teza je, da med modernim slovenskim narodom, formiranim (konstruiranim) sredi 19. stoletja, in predhodno skupnostjo Slovencev zija

ontološki prepad. O predmodernem narodu sicer nikoli izrecno ne govori, čeprav ga sintagma moderni narod, ki jo skrbno ponavlja, predpostavlja.

Označevalca *narod* v slovenskih besedilih 16. stoletja ni najti. Korpus 16 ga napove na treh mestih, pokaže pa samo tisto v Registru Dalmatina 1584, kjer je *Narod* v stolpcu *Slovenſki, Baſſjazzhki* zapisan kot ustreznica za *Crajnſki Rojſtvu*. Pojem narod pa je v slovenskih besedilih 16. stoletja pogost in vezan na besedo *folk*, ki lahko pomeni tudi ljudstvo. V Korpusu 16 se nahaja na več kot 3300 mestih. Tukaj jih ne bi podrobneje analiziral, navajam samo dve močno različni mesti:

Sa Ismaela ſim leſt tebe tudi vſliſhal: Pole, leſt ſim njega ſhegnal, inu hozhem ſturiti, de bo raſſèl, inu ga hozhem ſilnu mnoshiti. Dvanajſt Viudou bo on rodil, inu jeſt hozhem njega k'enimu velikimu Folku ſturiti (Dalmatin 1584, I, 10b). = Tudi glede Izmaela sem te uslišal; glej, blagoslovil ga bom in ga naredil rodovitnega ter ga silno namnožil; dvanajst knezov se mu bo rodilo in naredil bom iz njega velik narod (SSP 3, 1 Mz, 17,20).

Inu Evangeli mora poprej predigovan biti, mej vſe Folke (Dalmatin 1584, III, 27a = Najprej pa se mora oznaniti evangelij vsem narodom (SSP 3, Mr 13,10)).

V prvem citatu je *folk* rodovna skupnost vseh moških potomcev enega moškega, v drugem pa etnična skupnost s skupnim jezikom, izvorom, zgodovino, kulturo, torej nemoderni, zgodovinski pojem naroda.

V Bohoriču 1584 je pojem naroda vezan na izraza *gens* in *populus*, ki se pojavita večkrat, kot je število strani Predgovora. Izraza sta prevajana ali z *ljudstvo* ali z *narod*, odvisno od sobesedila. V zvezi s starejšo zgodovino je prevedek navadno *ljudstvo*, kar se povezuje z izvorom, v zvezi z novejšo zgodovino pa *narod*, kar se pogosto povezuje z jezikom:

folum poſtremum, Slavorum Epitheton, à rebus præclarè geſtis, genti huic mærito ſuo obtigit = samo zadnji pridevek, Slovani, je to ljudstvo dobilo po zaslugi za slavna dela (Bohorič 1584/1987: *5b (10)).

Gentem Bohemorum = češki narod (Bohorič 1584/1987: **2a (19)).

In his inquam omnibus Regnis & eorum partibus populi, Slavi ſunt & Slavice loquuntur = V vseh teh državah, pravim, prebivajo slovanski narodi in govore slovansko (Bohorič 1584/1987: *8a (15)).

Predmoderni narod pomeni etnično skupnost, ki jo povezuje skupen, medsebojno razumljiv jezik, misel o skupnem izvoru in skupni preteklosti. Od modernega naroda se ločuje predvsem po odsotnosti pojma državljani in pravno-političnega projekta.

Ljudstvo je starejša ali ekonomsko in organizacijsko primitivnejša etnična skupnost z močnejšo zavestjo skupnega izvora, lahko tudi še rodovnega. Etnična skupnost pa je skupnost, katere pripadniki ali člani imajo skupno mi-zavest, ki

vključuje oz. določa razlikovalne lastnosti. Ni nujno, da imajo posebno lastno ime, odločilna je zavest *mi*.

Koncept izvora in namena jezika je bil v 16. stoletju nedvomno teološki, zato se razlikuje od modernega nacionalnega jezikovnega koncepta, vendar nikakor ni bil samo teološki ali predvsem teološki. Nujno je bil povezan z glasovnim konceptom, ki ga je Trubar postavil na kranjsko ali točneje na ljubljansko osnovo (Rigler 1968). Dokumentiran je tudi Trubarjev leksikalni koncept: »mi nefmo [...] lepih, glatkih, višfokih, kunftnih, nouih oli nefnanih bešfed iskali, Temuzh te gmainske Crainske preproste bešfede« (Trubar 1555: A 3a). In Trubar je dokumentiral tudi koncept slovenske jezikovne skupnosti, ki jo moremo spremljati v sami fazi konstruiranja. Če bi se Trubar odločil za jezikovno skupnost, ki bi obsegala samo Slovence v deželi Kranjski, bi nastal žepni jezik žepnega naroda, ob njem pa v najboljšem primeru še dva. Trubar je leta 1560 postavil tudi jezikovno mejo na Sotli in pri tem modro upošteval ne le mejo med habsburškimi deželami in ogrskim kraljestvom, ampak predvsem to, da je Zagreb premočan narodni, kulturni in politični center, da bi mogel sprejeti naš slovenski knjižni jezik.

Ti Trubarjevi koncepti so jezikovni temelji, na katerih še danes stojita slovenski jezik in slovenstvo.

Kosi navaja, da pri Trubarju prevladuje deželna, kranjska zavest. Vendar sorazmerno pogosti podpisi *Primož Trubar Kranjec* ne izražajo pripadnosti, ampak izvor pisca. To potrjuje Trubarjev priimkovni pridevek *Raščičar*, predgovor *Psaltra* 1566 pa je sploh podpisal kot *Primosh Truber is Raftzhize*. Z imenom domačega kraja je leta 1569 svojo prošnjo deželnim stanovom podpisal Georgius Dalmatinus Gurkfeldianus (Rajhman 1997: 46), nekje med letoma 1588–1590 pa se je Znojilšek podpisal kot *Johannes Snoilshik Labacensis* (Rajhman 1997: 168). Podobno kot Trubar je domačo pokrajino pogosto pridelal svojemu primku Stephanus Consul Istrianus. Latinske slavlilne pesmi, objavljene leta 1588, je kot avtor podpisal Matthias Trostius Vipacensis Illyricus (Rupel 1954: 137). V tej zvezi ima pridevek *Illyricus* seveda referenco na slovensko, ne na kakšno južnoslovansko področje.

Sicer pa Trubar pridevka *Slovenec* ob svojem imenu ni mogel uporabiti, ker bi bil zaradi večpomenskosti slabo informativen.

V zvezi s Trubarjevim pridevkom *Kranjec* se je še odločneje izrekel Makarovič, ko je zapisal, da Trubar sebe ni nikoli imenoval Slovenca (Makarovič 2008: 53). To resda velja za ednino, ne pa za skupnost, kot npr. kažeta zapisa: *zhes nas boge Slouence* (Trubar 1550: 198) ali: *my slovenzi* (Trubar 1595: III, 82a).

Rajšpovo oziroma Toporišičevo razumevanje sintagme *slovenski jezik* kot *naš slovanski jezik* je zmotno. Trubar in njegovi so svoj jezik kar pogosto res imenovali *naš slovenski jezik*, in sicer prav zato, da so ga jasno ločili od *slovenskega* v pomenu slovanski jezik.

Pomeni imena *Slavi*

V *Arcticae horulae* se ime *Slavi* (s pridevnikom *Slavicus*, prislovom *Slavicè* ter variantama *Slavonicus* oz. *Slavonicè*) pojavi 124-krat. V pomenu 'Slovani' je zapisno 41-krat. Starejša zgodovinska imena zanje: *Heneti*,³ *Vandali*,⁴ *Venedi*,⁵ *Veneti*,⁶ *Vendi*⁷ in *Vindi*,⁸ so zapisana 20-krat. V zvezi s Slovani se omenja 17 držav, dežel ali predelov ter 10 mest, kjer Slovani prebivajo ali je iz njihovega imena razvidno, da so mu dali ime.

Prvi pomen

Najširši pomen imena *Slavi* obsega vse Slovane (ali katerikoli del te skupnosti), naseljene med Severnim (Venedskim) in Jadranskim (Venetskim) zalivom, torej v srednji in vzhodni Evropi. Družita jih isto ime, ki priča o njihovi slavni zgodovini, in jezik, ki priča o njihovem skupnem izvoru. Pojmovanje skupnega slovanskega jezika dobro ponazarja P. Štih: na solunskem govoru južnih Slovanov ustvarjeni knjižni jezik so nitranski in blatenski zahodni Slovani sprejeli za svoj knjižni jezik. Med solunsko in nitransko oziroma panonsko slovanščino so nedvomno bile glasovne, leksikalne in druge razlike (J. Kopitar), vendar za razumevanje in rabo niso bile moteča ovira.

Germani so za svoje SV slovanske sosedes uporabljali zlasti ime *Vendi* (omenjeni so polabski Slovani, Lužičani in Pomorjani), Bavarci za svoje JV slovanske sosedes pa največkrat ime *Vindi*. Ti so poseljevali ozemlje od Furlanije in vzhodnih Alp do Jadrana, Panonsko nižino med Dravo in Savo vzhodno od Sotle tja do Donave ter področje Vaha na severu. Imeni sta nastali iz imena *Venedi* oziroma *Veneti*. Imeni *Vandali* in *Heneti* sta z njimi povezani samo glasovno.

Gentem Bohemorum à Slavis trahere originem = češki narod svoje početke izvaja od Slovanov (Bohorič 1584/1987: **2a (19)).

³ Omenjeni v zvezi s Trojo, Mecklenburškim, Meissenskim, Polabjem, Belgradom in besedama *mesto* in *lipa* ter kot soime za Slovane.

⁴ Omenjeni v zvezi z Brandenburškim.

⁵ Povezani z venetskim Severnim zalivom, *Venedicum Arcticum finum*, danes imenovanim Baltsko morje.

⁶ Povezani z venetskim Jadranskim zalivom, *Venetum Adriaticum finum*, danes imenovanim Jadransko morje.

⁷ Omenjeni v zvezi z Lužičani.

⁸ Z njimi je povezano nemško ime za Slovence, Windische, ker pač zaradi samoumevnosti ni izrecno navedeno.

folum pofitremum, Slavorum Epitheton, à rebus præclarè gestis, genti huic mærito suo obtigit = samo zadnji pridevek, Slovani, je to ljudstvo dobilo po zaslugi za slavna dela (Bohorič 1584/1987: *5a (10)).

In Affrica ipsa etiam, in qua olim sedem & imperium, Slavi sibi parârunt = Celo v Afriki, kjer so si bili Slovani nekoč postavili bivališča in oblast (Bohorič 1584/1987:*7b (14)).

descriptum illud diploma ... ab Alexandro, illo magno Macedonam Rege profectum, qua Slavis ... potestas fit occupandi, & in Meridie & in septentrione potissimas Europæ = pisana listina ... ki je bila izdana od Aleksandra, velikega kralja Makedoncev, in v kateri se daje Slovanom ... dovoljenje, da si na jugu in na severu smejo vzeti najlepše pokrajine in dežele Evrope (Bohorič 1584/1987:**4b(24)).

Pomen 'Slovan' (1) je Bohorič zapisal samo nekajkrat v svojem predgovoru. Razlaga: *Slavi* (1), *nekdaj* velika evropska etnično-jezikovna skupnost, od 5., 6. stoletja naseljena v srednji, severovzhodni in jugovzhodni Evropi, katere pripadniki so sebe imenovali *Slovinci/Sloveni*, svoj jezik pa *slovenski jezik*; od 19. stol. Slovani.

Drugi pomen

Slavi pomeni skupnost (ali skupnosti), ki ima sicer svoje posebno, lastno ime in govori svoj posebni jezik, vendar je njen jezik le ozemeljska varianta nekdanjega istega skupnega jezika, kar kaže na skupni in isti izvor. Zavest o (nekdaj) skupnem jeziku se kaže tudi v Bohoričevem zapisu o Karlu IV. Luksemburškem, cesarju Svetega rimskega cesarstva in češkem kralju, ki je leta 1356 izdal Zlato bulo, nekakšno ustavo, ki je poleg drugega določala, da se morajo sinovi in nasledniki volilnih knezov poleg nemščine, latinščine in italijanščine učiti tudi slovanskega jezika, jezika (dela) svojih podložnikov. Cesar sam je poleg drugih jezikov tekoče govoril češko. V Češkem kraljestvu so poleg drugih narodov živeli Čehi, Moravani, Šlezijci in Lužiški Srbi, ostali volilni knezi so vladali tudi Lužiškemu Srbom in polabskim Slovanom. Zlata bula kljub edninski obliki ni predpisala skupnega slovanskega jezika, ki ga tedaj ni več bilo, ne kakega konkretnega slovanskega jezika,⁹ ampak (kateri koli) slovanski jezik na ozemlju pod oblastjo volilnih knezov Svetega rimskega cesarstva.

Bohorič sicer poudarja enotnost slovanskega jezika v 16. stoletju, ob tem pa poroča, da je Biblija že naprodaj tudi v češkem, poljskem, rutenskem in moskovskem jeziku, torej priznava obstoj različnih slovanskih jezikov.

Prototip pomena *Slavi* (2) je poved: Čehi, Hrvati, ... so *Slavi*, torej narodi, ki so se razvili iz skupnosti *Slavi* (1) in katerih jeziki so se razvili iz jezika te

⁹ Nemški internetni viri navajajo češki jezik.

skupnosti. *Slavi* (2) ne pomeni konkretnega naroda, ampak opredeljuje konkreten narod ali narode glede na rod ali izvor.

In his inquam omnibus Regnis & eorum partibus populi, Slavi sunt & Slavicè loquuntur = V vseh teh državah, pravim, in njihovih delih, prebivajo slovanski narodi in govorijo slovansko (Bohorič 1584/1987: *8a (15)).

Marchiones Brandeburgenſes Slavorum feu Vandalorum, ſunt Duces = Mejni grofje Brandenburški so vojvode Slovanov ali Vandalov (Bohorič 1584/1987: *8b (16)).

Electorum filios Slavonicæ linguæ cognitione difficile carere poſſe = Sinovi voliteljev utegnejo znanje slovanskega jezika težko pogrešati (Bohorič 1584/1987: **2a (19)).

Litteræ Carniolanæ [...] quo [...] ſlavicè appellare liceat [...] NOMEN As. FIGVRA A a. PO-TESTAS Adam = Kranjske črke [...] kakor jih moremo imenovati po slovansko [...] Ime As Podoba A a Vrednost Adam (Bohorič 1584/1987: 25 (49)).

Razlaga: *Slavi* (2), etnično-jezikovna skupnost ali več takih skupnosti, katere jezik se je razvil / katerih jeziki so se razvili iz nekdanjega jezika, latinsko imenovanega *lingva Slavica/Slavonica* oziroma *slovenski jezik*; od 19. stol. Slovani.

Tretji pomen

Vsaka od skupnosti, ki jih zajema ime *Slavi* (2), ima svoje lastno ime: Čehi, Ruteni, Hrvati itd. Nekaj skupnosti pa ima svoje lastno ime izrazno prekrivno z imenom velike skupnosti in ime svojega specialnega jezika izrazno prekrivno z imenom nekdanjega skupnega jezika. V *Arcticæ horulæ* se *Slavi* (z besedno družino) v takem ožjem pomenu oziroma s tako referenco pojavijo 83-krat, njihov delni sinonim *Carniolani* (z besedno družino) pa 56-krat; trikrat se obe imeni pojavita skupaj, povezani z *et* (in) oz. *vel* (bolje). Kdaj je ime *Slavi* rabljeno v ožjem (specialnem) in kdaj v širšem obsegu, je mogoče razbrati iz njegovih referenc.

Sinonimno poimenovanje *lingva Carniolana* se navezuje na deželo Kranjsko in na tiste Kranjce, katerih domači jezik je kranjski. Pridevnik *LatinoCarniolana* je zapisan celo v naslovu slovnice.¹⁰ Bohorič je imel za uporabo tega (delnega) sinonima tehten razlog: ime *Carniolani*, *lingva Carniolana* je pomensko jasnejše,

¹⁰ V razširjeni, dopolnilni del naslova prvega dela *Biblie* 1578 je kranjski zapisal samo še Dalmatin: [...] NA KONZV IE TVDI EN REgishter, vkaterim fo, sa Haruatou inu drugih Slouenou volonekatere Kranske inu druge befede vnih jesik ſtolmazhene [...]. Če bi namesto *Kranske* zapisal *Slovenſke*, bi bilo komaj razumljivo. Znojilšek 1595 pa je v kolofonskem delu naslova zapisal obe sopomenki: [...] Tolmazhen na Slovenſki ali Krajnfki jesik.

manj dvoumno kot ime *Slavi*, *lingva Slavica*. Vendar se je zavedal, da je tudi izraz *lingva Carniolana* neprecizen, saj se koncept v slovnici opisanega idioma povezuje ne samo s Kranjsko in Kranjci, ampak tudi z bližnjima in jezikovno sorodnima narečjema Štajerske in Koroške. V *Arcticæ horulæ* je trideželni koncept kranjskega jezika jasno razviden. Narečje Slovencev na Kranjskem in narečji Slovencev na Štajerskem in Koroškem referenčno sovpadajo v istem delu, v prevodu pravkar izdane Biblije. Njen jezik je glede na svojo jezikovno materijo: glasovje, besedje, njihovo pregibanje in skladnjo nedvomno kranjski, namenjen pa ni samo Kranjcem, ampak tudi bližnjim in sorodno govorečim prebivalcem dežele Štajerske in Koroške, zato je Bohorič zapisal, da je namesto kranjska bolje reči slovenska Biblija. Ime *Carniolani* kot del Slovencev (3) je bilo močno uveljavljeno, ostali Slovenci (3), katerim je ista Biblija namenjena ter živijo na Štajerskem in Koroškem skupaj z večinskimi Nemci, so zelo redko poimenovani z deželnim imenom. Trubar je na začetku posvetila v prevod Novega testamenta 1582 zapisal: *wir Creiner / Vndersteirer / Kärner vnd Windischen* (Sakrausky 1989: 414) = Mi Kranjci, Spodnještajerci, Korošci in Slovenci [Slovenske marke] (prim. Rupel 1934: 150).

Slavi cum habeant dualem numerum, Itaq; pro, uterq; dicunt, dualiter: oba reshalena, *pro* reshaleni = Kadar imajo Slovenci dvojino, prav tako za oba govorijo dvojinsko: *oba* reshalena, *za* reshaleni (prim. Bohorič 1584/1987: S 19 (218)).

Tempora funt in coniugandis verbis, in lingva Slavica, tria, PRÆSENS, ut Sekam = Časi so pri spregljivih glagolih v slovenskem jeziku trije: [...] *Sekam* (prim. Bohorič 1584/1987: 95 (119)).

Slavica lingva utitur periphrafi, ut ... Gre špat pres vezherje = Slovenski jezik uporablja opis, kakor *gre špat pres vezherje* (prim. Bohorič 1584/1987: S 11 (211)).

Solis verô noſtris hominibus Carniolanis feu Slavis in ſua dialecto, hoc tantum beneficium [Bibiam], nondum licuit habere integrum = Edino našim kranjskim ljudem ali Slovincem do naših dni še ni bilo dano, da bi imeli to veliko dobroto [Sv. pismo] celotno v svojem narečju (Bohorič 1584/1987: *5a (9)).

Carniolana vel rectius Slavonica Biblia = kranjsko ali pravilneje slovensko Sv. pismo (Bohorič 1584/1987: *5a (9)).

Bohorič je *Slavi* oz. pridevnik *flauonica* dvakrat zapisal v naštevalni zvezi skupaj s *Carniolani* oz. *Carniolana lingua*:

Illuxit illa læta dñes, qua, etiam Carniolanis & Slavis, Deum ipſum, Patriarchas [...] Carniolana lingua loquentes, videre & audire licet = zasijal je tisti veseli dan, ko morejo tudi Kranjci in Slovenci videti in slišati Boga samega, patriarhe [...] kako v kranjskem jeziku govore (Bohorič 1584/1987: *5b (10)).

Extra declinationnem [...] articulorum ufus revera non eſt, neq; etiam eſſe debet in flauonica [!]&Carniolana lingua = Zunaj sklanjatve [...] člena v resnici ne uporabljamo; tega tudi ne sme biti v slovenskem in kranjskem jeziku (prim. Bohorič 1584/1987: 44 (68)).

Pomen je pozicijski: en člen je eksplicitno deželni, eden pa zbirno zajema vse druge dežele in njihove sestavne dele, kjer živijo ostali Slovenci oz. kjer se tudi govori slovensko. Zvezo in njen pomen je opazil že Kidrič (1928: 86). Kakšna drugačna interpretacija ni utemeljena, saj ima dvodelni osebek prve povedi (*Kranjci in Slovenci*) skupno predmetno dopolnilo (*kako v kranjskem jeziku govore*), dvodelni predmet druge povedi (*v slovenskem in kranjskem jeziku*) pa skupni (zanikani) osebek (*člena*) in iste ponazarjalne paradigme.

Kako močna je bila v 16. stol. pri Slovencih na Kranjskem deželna zavest, kaže podatek, da je Bohorič v *Arcticæ horulæ* poleg 10 zapisov imena *Carniolani* njihov pridevnik zapisal kar 46-krat, in sicer 19-krat v zvezi z *lingva*, dvakrat z *idioma* in *dialectos*, enkrat s *sermonis*, pri 22-ih preostalih samostalniki (*besede, Biblija, črke, črkopis, končnica, očenaš, pravopis, skladnja, slovnica*) pa pomeni 'ki pripada kranjskemu jeziku ali je v kranjskem jeziku'. V pomenu 'povezan s prebivalci Kranjci sploh (ne glede na njihov jezik)', je uporabljen enkrat:

jubentibus proceribus Carniolanis, Dominis meis Clementibus = po ukazu kranjskih prvakov, svojih milostljivih gospodov (Bohorič 1584/1987: **2b (20)).

Razlaga: *Slavi* (3), etnično-jezikovna skupnost na Kranjskem (s priključenimi deli), Spodnjem Štajerskem in Koroškem (pa tudi na Goriškem), katere pripadniki se v latinskem jeziku imenujejo *Slavi*, v lastnem jeziku *Slovenci/Sloveni*, njihov jezik pa *lingva Slavica/Slavonica*, na Kranjskem tudi *lingva Carniolana*, v lastnem jeziku *slovenski jezik*, na Kranjskem tudi *kranjski jezik*; od 20. stol. Slovenci.

Razlaga: v zvezi *Carniolani et Slavi* (3a), pripadniki etnično-jezikovne skupnosti Slovencev v deželah Štajerska, Koroška, Goriška.

Razlagi: *Carniolani*: (1) pripadniki etnično-jezikovne skupnosti Slovencev v deželi Kranjski; (2) domači prebivalci Kranjske ne glede na jezik.

Četrty pomen

Bohorič (1584: **8a) omenja *Slave* tudi na Spodnjem Štajerskem, in sicer z domačo ustreznico *Bezjaki*. Domnevno Pavel Skalič, Bezjak, doma iz Zagreba, jih leta 1560 umešča na področje okrog Zagreba. Trubar jih leta 1562 v uvodnem posvetilu v glagolskem *Novem testamentu* umešča med turško in ogrsko mejo na področje še pod krščansko oblastjo, torej v zahodno Slavonijo. Megiser (1603) jih postavlja na ogrsko mejo.

Raziskovalci te *Slovence* največkrat povezujejo s področjem kajkavskega narčja na SZ delu današnje Hrvaške ali s Slavonijo, tj. z osrednjim delom severne

Hrvaške. Zgodovinsko je Slavonija segala na vzhodu do Donave. Njen vzhodni del so v prvi polovici 16. stoletja zasedli Turki in ga obdržali poldrugo stoletje. Na prostorsko dvojnost kažeta tudi nemški imeni *Windische Grenze*, 'Slovenska krajina' s središčem v Varaždinu, in *Windischland*, 'Slavonija'. Bohoričeva postavitev Bezjakov na JZ rob sicer širšega bezjaškega področja lahko da izvira iz njegovega lastnega poznavanja, saj je bil sam doma blizu tega področja.

Trubar omenja Bezjake prvič leta 1550 v zvezi z »debelim« izgovorom glasu *l*. Leta 1555 jih ob pregledu slovenskih narečij v predgovoru k prevodu Matevževega evangelija navaja po Štajercih in Dolenjcih.¹¹ Leta 1557 jih, spet po Dolenjcih, prišteva med tiste, ki morejo dobro razumeti jezik njegovih knjig. Marca 1560 pa Trubar poroča vojvodi Württemberskemu o svojem odgovoru na negativno mnenje neimenovanega jezikovnega izvedenca o jeziku Trubarjevih knjig. Sodba ocenjevalca se je glasila:

Lingua tamen ipfa, feu prolocutio, quam auctor Sclavonicum posuit, est quidem Sclavonica, tamen arctata & confriacta ad illam faltem Sclavonicae linguae proprietatem, qua provinciae Styria, Carniola & Carinthia utuntur, ita quod si ista translatio legatur coram illis Sclavis, qui in partibus regni Ungariae superioribus, in Comitattibus Trinchiniensi, Arwalypto & aliis vicinis morantur, parum aut ferme nihil fuit intellecturi. Itidem de Polonis, Bohemis, Moravis, Ruffis, Moscovitis, Illyricis & his, qui circa Zagrabium sunt, sentiendum, quod videlicet translatio haec ab illis non intellegatur. = Sam jezik ali izreka, ki jo avtor razglaša za slovensko, sicer je slovenska, vendar zožena in omejena samo na lastnosti tistega slovenskega jezika, ki ga uporabljajo dežele Štajerska, Kranjska in Koroška. Če bi prevod brali Slovencem, ki živijo na gornjem koncu ogrskega kraljestva v trenčinski, oravsko-liptovski in drugih bližnjih grofijah, bi ga razumeli malo ali skoraj nič. Prav to je treba reči za Poljake, Čehe, Moravce, Ukrajince, Ruse, Ilire in tiste okrog Zagreba, namreč da tega prevoda ne razumejo. (Schnurrer 1799/1989: 32–33; prev. F. Baraga)

Ocena kaže rabo imena *Slovenci* s štirimi referencami: tista, ki jo pripisuje Trubarjevemu jeziku, je zožena na tri dežele: Štajersko, Kranjsko in Koroško, vendar ocenjevalca moti, saj isto ime zajema poimensko naštete narode v srednji, vzhodni in južni Evropi. Na začetku in koncu pa ocenjevalec navede skupnosti, katerih ime izrazno sovпада tako z imenom prvo navedene, ožje in drugo navedene, širše evropske skupnosti. Imen dveh ožjih skupnosti sicer ne navede, vendar gre očitno za Slovence na zgornjem Slovaškem (danes Slovaki) in Slovence v okolici Zagreba.

Trubar kot pisca ocene domneva Bezjaka Pavla Skaliča. Kidrič (1928: 41) dvomi o Skaličevem avtorstvu nepodpisanega poročila, dvom pa utemeljuje z dejstvom, da Skalič na začetku leta 1560 ni več živel na Maksimilijanovem

¹¹ Z Dolenjci meni prebivalce spodnjega Posavja.

dvoru. Podatek pa ni relevanten: svoje poročilo je pač poslal naročniku (Maksimilijanu), zato je prišlo z Dunaja. Razen tega je Skalič kmalu potem sodeloval pri hrvaškem tisku v Urachu.

V ostrem odgovoru na kritiko je Trubar Bezjake izrecno izključil iz kroga svojih naslovnih bralcev:

jch allein die Creiner noch Vntersteyrer, Kherner, Histerreicher vnd die Windischen Märkheren, vnd nicht Beßyackhen, Crobaten, Behaim oder Poln zum arbitros vnd richter meiner geschriffen haben will = hočem imeti za presojevalce in sodnike svojih spisov samo Kranjce, Spodnještajerce, Korošce, Istrane in tiste iz Slovenske marke, ne pa Bezjakov, Čehov in Poljakov. (Rajhman 1986: 55–56)

S tem so bili Bezjaki izključeni iz kroga konstitutivnih narečij slovenskega knjižnega jezika, nikakor pa niso bili izključeni iz kroga potencialnih bralcev tega jezika. Tako je Dalmatin (1584) v slovarskem registru objavil poseben *slovenski ali bezjački* stolpec, da bi morebitnim bezjaškim bralcem še bolj olajšal razumevanje. Dobri dve stoletji pozneje Kopitar kajkavce prišteva med Slovence in Pleteršnik konec istega stoletja v svojem slovarju kajkavsko besedje še evidentira. In še v našem času poteka med slovenskimi in hrvaškimi jezikoslovci razprava, kje in s čim sega slovenščina na kajkavsko ozemlje ter kje in s čim sega kajkavsko narečje na slovensko ozemlje (Šekli 2013).

*In inferiori Styria magna pars [Slavorum]: Inde in specie dicti Slavi (vulgo Besjakos appellant) = Na Spodnjem Štajerskem jih je [Slovanov] precejšnje število: tu se posebej imenujejo Slovence (po domače jim pravijo Bezjaki). (Bohorič 1584/1987: *8a (15))*

Razlaga: *Slavi* (4), *nekdaj*, etnično-jezikovna skupnost v severnem ali severozahodnem delu današnje Hrvaške, katere pripadniki so se v lastnem jeziku imenovali *Slovinci* ali *Bezjaki*, svoj jezik pa *slovenski* ali *bezjački* jezik.

Razprava

Pomeni (1), (2), (3) in (4) so naslovno (lemsko) enaki. Pomeni (1) in (3), (4) so strukturno enak, pomen (2) pa je določen s hipernimnim odnosom do zadnjih dveh. Istost leme (1) in (2) je neizogibna, gre za isti označevalec, ki ima v pomenu (1) status samostojnosti, v (2) pa status hipernima. Imeni (3) in (4) sta nastali s preimenjenjem (transnimizacijo) imena (1).

Pomen imena je sestavljen iz pomenin. Glavna pomenina uvršča ime v pomensko skupino, kateri pripada, in sicer s splošnimi leksemi, v našem primeru npr.: etnično-jezikovna skupnost, ali s hipernimnim imenom. Po razlikovalnih pomeninah se ime razlikuje od imen, ki imajo isto glavno pomenino. Pri imenih

skupnosti so razločevalne pomenine geografska umeščenost, zgodovina (izvor), kultura (jezik). Poleg pomenin določajo pomen imena njena zgodovinska ali moderna (sodobna) soimena in njihove tujejezične ustreznice.

Nekateri raziskovalci trdijo, da sta v 16. stoletju in še dobri dve stoletji zatem imeni *Slavi* (3) in *Slovenci* (3) pomenili 'Slovani', ime *lingva Slavica/Slavonica / slovenski jezik* (3) pa 'slovanski jezik', kar pomeni, da jih opredeljujejo samo glede na izvor. Iz besedil pa je popolnoma jasna specialna določitev: dvojinsko »oba reshalena« ne govorijo »po rodu Slovani« in opis »Gre špat pres vezherje« se ne uporablja v »po izvoru slovanskem jeziku«, ampak v določenem slovanskem jeziku, ki se imenuje slovenski.

Utopljenost Slovencev v slovanski skupnosti naj bi bila intimna: niso se imeli za posebno etnično-jezikovno skupnost, ali imenska: za svojo skupnost niso imeli posebnega lastnega imena. Da so *Slavi*, ki so živeli na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, sami sebe in prav sebe imenovali Slovence, je dejstvo, razvidno iz slovenskih knjig, izdanih v 16. stoletju. Prav tako, da so isto ime uporabljali za nekdanje Slované, tj. *Slave* (1), in za narode, ki so se razvili iz starih Slovanov, tj. za *Slave* (2). Na začetku 19. stoletja so na Češkem ustvarili novo ime Slovani, ki se je v istem stoletju postopoma uveljavljalo tudi v naših deželah, in sicer za *Slavi* (1), tj. za ime najširše, integralne etnično-jezikovne skupnosti, in za *Slavi* (2), tj. za poimenovanje izvirne skupnosti, ne pa tudi za *Slavi* (3), tj. za poimenovanje posebne, specialne skupnosti, ki se je prej kot zdaj imenovala *Slovenci*.

Tako zagovorniki slovanske kot zagovorniki slovenske interpretacije zgodovinskega tujejezičnega imena *Slavi* in domačega imena *Slovenci* svoje razlage posebej ne utemeljujejo, kot da bi za razumevanje zadostovala že sama oblika imena. Toporišič, prevajalec Bohoričeve slovnice, v spremni študiji razloži Slovence kot Slovani na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, slovenski jezik pa kot naš slovanski jezik. Tako res navede pomenini imena *Slavi* (3) in *lingva slavica* (3), toda to ni ime ne v jezikoslovnem ne v pragmatičnem smislu. V prevodu slovnice takih razlag seveda ne more uporabljati, zato uporablja samo *Slovani* in *slovanski*, kar pa je glede na očitno slovensko jezikovno materijo absurd. Tudi razlaga s pomočjo teorije romskega imena (Müller 2003), ki združuje različne skupnosti glede na skupni izvor, se pomensko ujema z rabo imena *Slavi* (2).

Naše analize imena *Slavi* v *Arcticæ horulæ* kažejo štiri pomene: integralnega (1), izvirnega (2) in dva specialna: (3) in (4). Četrto ime je po letu 1700 izginilo. Ime Slovani se ni nikoli uporabilo kot lastno, posebno ime za *Slavi* (3) oziroma Slovence (3), zato tudi danes Slovani nikakor in nikoli ne morejo pomeniti Slovence. Prevajalci besedil iz 16. stoletja imajo na voljo dve možnosti: ali da ohranijo zgodovinsko ustreznico *Slovenci*, ki ima prve tri pomene, ali pa

se odločijo za sodobni ustrezniki par: *Slovani* : *Slovinci*. Prve možnosti ni do zdaj izkoristil nobeden od prevajalcev Bohoriča, v svojih besedilih pa jo zagovarja in uporablja jezikoslovec Škrabec. Ker na začetku 19. stol. narejeno ime *Slovani* pomeni samo prvotno, integralno (1) ali pa izvirno (2) skupnost, lahko prevajalec za specialni, najožji pomen (3) uporabi samo ime *Slovinci*. To možnost uporablja Bohoričev prevajalec Sovrè. Tretja prevajalska možnost: uporaba imena *Slovani* v vseh treh pomenih temelji na enem zgodovinskem označevalcu za vse tri pomene, vendar te lastnosti ime *Slovani* nima, zajema samo pomena (1) in (2). Ime *Slovani* v vseh treh pomenih uporabljajo nekateri zgodovinarji in etnologi, v prevodu Bohoriča pa jezikoslovec Toporišič.

Odnose med imeni *Slavi*, *Slovinci* in *Slovani* kažejo imenski nizi:

<i>Slavi</i> (1)	⇒	<i>Slavi</i> (2)	⇒	<i>Slavi</i> (3),
<i>Slovinci</i> (1)	⇒	<i>Slovinci</i> (2)	⇒	<i>Slovinci</i> (3),
<i>Slovani</i> (1)	⇒	<i>Slovani</i> (2)	⇒	<i>Slovinci</i> (3)

Vrstice kažejo pomensko razvojno povezanost, stolpci pa istopomenskost: ime na istega stolpca imajo iste pomenine. Pomensko izhodišče je *Slavi* (1), ki je v *Slavi* (2) dobilo hipernimni oziroma izvorni pomen, *Slavi* (3) pa ima za glavno pomenino lahko hipernim *Slavi* (2) z razločevalnimi pomeninami: geografskimi: na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem; jezikovnimi: besede *dokler*, *kadar*, *da*, *zato*, *ker*; zgodovinskimi: prvo knjigo v lastnem jeziku so dobili leta 1550 itd. Navedene pomenine so v *Slavi* (3) seveda integrirane, kar pomeni, da jih na izrazni ravni ni, so pa v njenem ozadju oziroma globini. *Slavi* (3) so znakovno nedvomno *Slavi*, vendar jim nikakor ne moremo reči *Slovani*, ker tega pomena ime *Slovani* ni nikoli imelo in ga nima. Enako je z zgodovinskim imenom *Slovinci*, ki imajo v celem stolpcu za glavno pomenino *Slovinci* (2) ter razločevalne pomenine, vendar jim ne moremo reči samo *Slovani*, saj ime *Slovani* nikoli ni pomenilo *Slovinci* (3) in tudi danes ne. Tretji, sodobni imenski niz, veljaven od 19. stoletja, potrjuje, da pomenu (3) nikakor in nikoli ne moremo reči *Slovani*, čeprav ga lahko opišemo z glavno pomenino *Slovani* (2) in ustreznimi razločevalnimi pomeninami.

Viri in literatura

ANONIMNI, 1758: *Grammatica Oder Windifches Sprach-Buch* [...] [predelana nemška izdaja Arcticæ horulæ succisivæ A. Bohoriča]. Clagenfurt. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-4WK5PCGL/76376196-16b0-44da-9836-56d482b49ab7/PDF>

Adam BOHORİČ, 1584/1987: *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*. [Reprint in prevod]. Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Predgovor prevedel Anton Sovrè, posodobil Kajetan Gantar. Maribor: Obzorja.

Jurij DALMATIN, 1578: BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL [...] sdai peruizh is drugih iesikou vta Slouenski sueiftu ftolmazhene [...] skusi Iuria Dalmatina. [...]. VLVBLANI. https://fran.si/korpus16/Knjiga/37/biblie_pervi_deil?stran=1

—, 1584: BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta, Slovenfki, tolmazhena fksi IVRIA DALMATINA. Wittemberg. <https://fran.si/korpus16/Knjiga/58/biblia?stran=1>.

Žiga HERBERSTEIN, 1557: *Moscouia der Hauptstat in Reissen*. Wien: Zimmerman. <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00071764&pimage=2&v=100&nav=&l=de>.

HIPOLIT Novomeški, 1715: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica* [...], [Arcticae horulae succisivae A. Bohoriča, priredil Hipolit Novomeški]. Labaci. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-UC19YZUK/652eb1c4-a86e-4732-b290-dcbddcb55c88/PDF>

Marko JESENŠEK, 2008–2009: Trubarjeva in Küzmičeva različica slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija (Trubarjeva številka)* 56–57, 199–209.

—, 2011: Osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik – med alpsko in panonsko slovenščino = Die zentral- und ostslowenische Schriftsprache – zwei Sprachen im slowenischen Alpen- und Pannonien-Raum. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. (Zora, 80). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 234–250.

—, 2020: Bohoričev šolski red Ordo scholae procerum in Carniolia (1575), *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 91 = n. v. 56, 2–3, 206–210.

Jernej KOSI, 2013: *Kako je nastal slovenski narod: Začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia.

Gorazd MAKAROVİČ, 2008: *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*. Ljubljana: Slovenska matica.

Josip MARN, 1883: Zimske proste urice [...] Adama Bohoriča [...] Predgovorček. Prevedel Josip Marn. *Jezičnik*, 21, 58–68.

Hieronim MEGISER, 1603: *THESAURVS POLYGLOTTVS: VEL DICTIONARIVM MULTILINGVE*. Francofurti ad Moenum.

Jakob MÜLLER, 2003: Raba imena Slovenci v 16. stoletju. *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih: Škrabčeva misel 4: zbornik s simpozija 2002*. Uredil Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 21–41.

—, 2008–2009: Temelji slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Slavistična revija (Trubarjeva številka)* 56–57, 165–187.

—, 2012: Etno- in lingvonimi, povezani s Slovenci. *Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov*. Odgovorni urednik Borut Korun. Ljubljana: Svetovni slovenski kongres. 47–71.

Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Zbral, uredil ter iz nemščine in latinščine prevedel Jože Rajhman. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede; Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. (Korespondence pomembnih Slovencev, 7).

– –, 1997: *Pisma slovenskih protestantov = Briefe der slowenischen Protestanten*. Zbral, uredil ter iz nemščine in latinščine prevedel Jože Rajhman. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede. (Korespondence pomembnih Slovencev, 11).

Vincenc RAJŠP, 2020: Adam Bohorič, Slovenci in Slovani v predgovoru *Arcticae horulae* v evropskem kontekstu, *Stati in obstatu* 16/32, 269–286. <https://drustvo-primoztrubar.si/wp-content/uploads/2021/01/SIO-32-2020.pdf>

Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika = The origins of the Slovene literary language*. (Dela, 22). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Mirko RUPEL, 1934: *Slovenski protestantski pisci* [Izbral in uredil Mirko Rupel. *Arcticae horulae* ... kratak predgovor prevedel iz latinščine Anton Sovrè]. V Ljubljani: Tiskovna za- druga, 1934.

– –, 1954: *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja = Neue Funde unserer Protestantica des XVI. Jahrhunderts*. (Dela, 7). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede; Inštitut za literature.

– –, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga, dopolnjena izdaja. [Izbral in uredil Mirko Rupel. *Arcticae horulae* ... kratak predgovor prevedel iz latinščine Anton Sovrè]. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Oskar SAKRAUSKY, 1989: *Primus Truber: deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte, Reihe 5, Bd. 1). Wien: Evangelischer Presseverband.

Christian Friedrich SCHNURRER, 1799/1989: *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert: ein literarischer Bericht*. Unveränderter Nachdruck mit einem Nachwort von Peter Bartl. München: R. Trofenik. (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen, 20).

Petar SKOK, 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga treća: poni²–Ž. Uredili Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Suradivao i priredio za tisak Valentin Putanec. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Anton SOVRÈ, 1934, gl. Mirko Rupel 1934. 219–235.

– –, 1966, gl. Mirko Rupel 1966. 351–366.

– –, 1987, gl. Adam Bohorič 1584/1987. 3–24.

SSP 3 = *Sveto pismo Stare in Nove zaveze, slovenski standardni prevod*. Peti, pregledani natis. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2000.

Matej ŠEKLI, 2013: Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska meja, *Slovenski jezik = Slovene Linguistic Studies* 9, 3–53.

Stanislav ŠKRABEC, 1994: *Jezikoslovna dela I.: Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška: 1880–1890 (s Škrabčevimi pripisi v Jezikoslovnih spisih)*. Uredil Jože Toporišič; sodelovala Zoltan Jan in Anica Ličen. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Peter ŠTIH, 2006: Miti in stereotipi v podobi starejše nacionalne zgodovine. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*. Uredila Mitja Ferenc, Branka Petkovšek. Ljubljana: Zveza Zgodovinskih društev Slovenije. 25–47.

—, 2011: Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko?: O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja), *Zgodovinski časopis* 65/1–2, 6–51.

Jože TOPORIŠIČ, 1987, gl. Adam Bohorič 1584/1987.

Primož TRUBAR, 1550/1970: *Catechismus In der Windischenn Sprach* [...] [Reprint]. V Ljubljani: Mladinska knjiga.

—, 1555/1993: TEI PRAVI CERQVI [...]: PREDGOVVOR / V. T. TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA. [Reprint]. Ljubljana: DZS.

—, 1557: Den Gotseligen Christen. TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA [...], TVBINGÆ. [Ponatis v: Sakrausky 1989, 89–108, prevod v: Rupel 1966, 71–82].

—, 1562: Dem Durchleuchtigisten [...] PRVI DEL NOVOGA TESTAMENTA [...] [glagolica]. VTubingi. [Ponatis v: Sakrausky, 1989, 204–220, prevod v: Rupel 1966, 119–133].

—, 1566: Den Wolgebornen [...]. Ta Celi Pfallter Davidou [...]. VTIBINGI. [Ponatis v: Sakrausky 1989, 339–350, prevod v: Rupel 1966, 176–183].

—, 1595: HISHNA POSTILLA [...], tolmazhena fkusi PRIMOSHA TRVBERIA KRAINZA. v'TIBINGI. https://fran.si/korpus16/Knjiga/51/hishna_postilla?stran=1

Povzetek

ADAM BOHORIČ IN SLAVI

Ime *S(c)lavi/Slovinci* je bilo zaradi večpomenskosti sporno že v 16. stoletju in tako je ostalo do danes. Del raziskovalcev namreč trdi, da Slovenci do 19. stoletja nismo imeli lastne, ampak samo slovansko identiteto. Na to da kažejo tudi Trubarjeva kranjska, ne slovenska zavest, vključevanje Hrvatov v slovensko jezikovno skupnost in temeljni verski koncept jezika.

Ime *Slavi* ima v *Arcticae horulae* (1584) tri pomeni: (1) 'stari Slovani', (2) 'Slovani po rodu', (3) 'Slovinci'. Da se je za Bohoričevo latinsko ime *Slavi* v vseh treh pomenih uporabljala ustreznica *Slovinci*, pričajo slovenske knjige 16. stoletja. V imenskem nizu *Slavi* (1) / *Slovinci* (1) ⇒ *Slavi* (2) / *Slovinci* (2) ⇒ *Slavi* (3) / *Slovinci* (3) so vse tri enote izrazno enake, vendar imajo *Slavi* (3) / *Slovinci* (3) razločevalne pomenine (geografske, zgodovinske, jezikovne), ki jih druga dva pomena nimata.

Če do 19. stoletja 'Slovinci' ni bilo, so bili samo 'Slovani (po rodu)', kar pa je presplošno, saj so isto tudi Hrvati, Čehi itd., zato zagovorniki slovanske teze 'Slovane' razširjajo v 'Slovane na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem'. To pa ni ime, vsaj jezikoslovno in pragmatično ne, ampak opis, sestavljen iz glavne in razločevalne pomenine dejansko rabljenega imena Slovinci v pomenu (3).

Tudi poskusi podkrepitve samo slovanske zgodovinske identitete Slovinci so neprepričljivi: dodatek Kranjec predstavlja izvor, ne pa etnične pripadnosti podpisnika; vključevanje, vendar ne Hrvatov, ampak Bezjakov, je omejeno na začetno stopnjo konstituiranja slovenske etnično-jezikovne identitete; koncept knjižnega jezika je nekaj povsem drugega kot teologija jezika.

Zusammenfassung

ADAM BOHORIČ UND *SLAVI*

Die Benennung *S(c)lavi/Slovinci* war aufgrund ihrer Mehrdeutigkeit bereits im 16. Jahrhundert strittig und dies ist bis heute geblieben. Einige Wissenschaftler behaupten, dass die Slowenen bis ins 19. Jahrhundert keine eigene slowenische, sondern eine slawische Identität gehabt hätten. Indizien hierfür seien auch die Selbstidentifikation des Reformators Primož Trubar als Krainer und nicht als Slowene, die Miteinbeziehung der Kroaten in die slowenische Sprachgemeinschaft und ein im Grunde religiöses Konzept der Sprache.

Die Benennung *Slavi* hat in Adam Bohoričs Grammatik *Arcticae horulae* (1584) drei Bedeutungen: (1) 'alte Slawen', (2) 'der Herkunft nach Slawen' und (3) 'Slowenen'. Dass für die lateinische Bezeichnung Bohoričs *Slavi* in allen drei Bedeutungen die Entsprechung *Slovinci* benutzt wurde, bezeugen die slowenischen Bücher des 16. Jahrhunderts. In der Benennungskette *Slavi* (1) / *Slovinci* (1) $\Rightarrow$ *Slavi* (2) / *Slovinci* (2) $\Rightarrow$ *Slavi* (3) / *Slovinci* (3) wurden alle drei Einheiten gleich ausgedrückt, wenngleich *Slavi* (3) / *Slovinci* (3) (geografisch, historisch, sprachlich) differenzierende Seme aufweist, während dies die ersten beiden Bedeutungen nicht tun.

Wenn es bis zum 19. Jahrhundert keine 'Slowenen' gegeben haben soll, dann kann es nur (der Herkunft nach) 'Slawen' gegeben haben, was doch zu allgemein ist, da auch Kroaten, Tschechen etc. dies sind, weshalb die Vertreter der slawischen These 'Slawen' auf 'Slawen in Krain, Steiermark, Kärnten' ausweiten. Das ist jedoch keine Benennung, zumindest keine sprachwissenschaftliche und pragmatische, sondern eine Beschreibung, die sich aus dem Hauptsem und einem differenzierenden Sem des tatsächlich in Gebrauch stehenden Namens *Slovinci* in der Bedeutung (3) zusammensetzt.

Die Versuche, eine ausschließlich slawische historische Identität der Slowenen zu untermauern, überzeugen demnach nicht: Die Hinzufügung Krainer bezeichnet die Herkunft, nicht aber die ethnische Zugehörigkeit des Unterzeichneten; die Miteinbeziehung, aber nicht der Kroaten, sondern der Besjaken, beschränkt sich auf die Anfangsstufe in der Konstituierung der slowenischen ethnisch-sprachlichen Identität; und das Konzept einer Schriftsprache ist etwas völlig anderes als die Theologie einer Sprache.

(Übersetzt von Karin Almasy)